

Juvenália: kettő–három

2016

A kiadvány az ELTE BTK Hallgatói Önkormányzatának támogatásával készült.

Eötvös Collegium, Magyar Műhely

Budapest, 2016

Kiadó: ELTE Eötvös József Collegium

Szerkesztők: Melhardt Gergő, Szabó Gergely

A kiadásban közreműködtek: Ballagó Júlia, Cser Nóra, Varga Virág

Borító: Palásty Anikó

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Copyright © Eötvös Collegium 2016 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a Séd Nyomda Nyomdaipari, Kiadói és Kereskedelmi Kft. nyomdaüzeme végezte.

7100 Szekszárd, Epreskert u. 10.

Felelős vezető: Katona Szilvia

ISBN 978-615-5371-51-6

Tartalomjegyzék

Előszó (BENGI LÁSZLÓ).....	7
BALLAGÓ JÚLIA	
„Mert mégis ő a tanár, én meg a diák”	
– Metapragmatikai tudatosság a tegező és a nem tegező formák használatában	11
CSER NÓRA	
„lassankint vers lett a panaszból”	
A versírás motívumának szerepei Szabó Lőrinc <i>Különbékéjében</i>	29
DEMECZKY ÁDÁM PÉTER	
„Miért nem hagytál meg engem fönixmadárnak”	
Sütő András három felvonásban.....	41
FAZEKAS JÚLIA	
Zavaros tündérmese	
Shakespeare <i>Cymbeline</i> című művének kérdése	49
KOVÁCS ALEXANDRA	
A vallásos elemek megjelenése a <i>Szigeti veszedelemben</i>	63
KUSTOS JÚLIA	
Identitásépítés és a narratívák szerepe	
Dragomán György <i>Máglya</i> című művében	71
NOWOSIELSKI DIÁNA	
Az ígéret beszédaktusa	81
TÓTH KÁROLY	
A sztálinista barokk lehetősége az irodalomban	
Egy modell alapvetése	93
KÖTETÜNK SZERZŐI.....	117

Ballagó Júlia

„Mert mégis ő a tanár, én meg a diák” – Metapragmatikai tudatosság a tegező és a nem tegező formák használatában

1. Bevezetés

Amikor diskurzus jön létre, azaz a nyelvi szimbólumokat használatba véve létrehozuk a közös figyelmi jelenetet,¹ akkor a nyelvi rendszer alkalmazásba vételének és a figyelemirányításnak az interakciós jellege miatt időről időre előfordul, hogy valamilyen módon utalunk beszédpartnerünkre. A beszédpartnerre való utaláskor pedig egyúttal kifejezésre jutnak a diskurzus résztvevői közötti társas attitűdök és szerepviszonyok. Ezt szemléltetik a tegező és a nem tegező formák, amelyek a beszédpartnerre való utalás lehetséges módjai. Ez dolgozatom egyik kiindulópontja.

Ugyanakkor arról is említést kell tenni, hogy amellett, hogy képesek vagyunk tudati folyamatainkat ellenőrizni, irányítani, az is módunkban áll, hogy beszámoljunk mentális folyamatainkról. Ilyen kontroll, illetve reflexió tárgyává tehető tudati folyamat a nyelvi tevékenység is, amely mindezek alapján tehát a diskurzus tárgyává válhat.

Az elmondottak fényében dolgozatomban azzal foglalkozom, hogy a beszédpartnerre utaló, fentebb említett nyelvi elemek közül a tegező és nem tegező formák hogyan válnak nyelvi reflexió, diskurzus tárgyává, ha azokat egy megadott gyakorlatközösségben² vizsgálom, az egyetemi oktató és hallgató közötti

¹ TÁTRAJ Szilárd, *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*, Bp., Tinta, 2011, 25–67.

² Penelope ECKERT, Saly McCONNEL-GINET, *Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice*, *Annual Review of Anthropology*, 1992, 464.; PETYKÓ Márton, *Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban*, MNy, 137(2013), 276–278.

kommunikációban. Másképpen fogalmazva: jelen írásban a metapragmatikai tudatosság működését vizsgálom olyan metadiskurzusokban, amelyek tárgyat az egyetemi oktató és hallgató szóbeli kommunikációjában konstruálódó tegező és nem tegező formák képezik, amelyek a társas deixis körébe tartozó attitűddeixisként funkcionálnak.

Ami dolgozatom felépítését illeti, először felvázolom kutatásom elméleti keretét (2.), illetve az alkalmazott módszert (3.), majd rátérek a hallgatókkal, illetve oktatókkal készített interjúk részletes elemzésére (4.), amelyet öt tematikus alfejezetben mutatok be. Végül összegzem eredményeimet, valamint megfogalmazom a kutatáshoz kapcsolódó távlati elképzeléseimet (5.).

2. Elméleti keret

2.1 Metapragmatika – Metadiskurzusok és metapragmatikai tudatosság

Vizsgálatomat funkcionális pragmatikai keretben végeztem, tehát a nyelvre, illetve annak használatára úgy tekintettem, mint a társas megismerés tevékenységére, amelyet kognitív és szociokulturális tényezők együttesen befolyásolnak.³ Ebben a megközelítésben egyértelműen látható, hogy a diskurzusok résztvevői reflektálnak a diskurzus során létrehozott nyelvi tevékenységre, valamint az annak közegében zajló dinamikus jelentésképzésre.⁴ A reflexió irányulhat a diskurzus szerveződésére, magára a beszélőre, a beszédpartnerre, valamint a beszédeseményen kívül eső harmadik személyre, de ugyanakkor a diskurzust szervező szociokulturális elvárásokra és mintákra is.

Ennek a reflexív magatartásnak a vizsgálatával foglalkozik a metapragmatika. Ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a metapragmatika tárgya a saját pragmatikai jelentésére utaló nyelv, illetve nyelvi tevékenység, tehát a metanyelvnek egy sajátos funkcionálása.⁵

Vizsgálódásom azért metapragmatikai jellegű, mert a kutatás alapját egyetemi hallgatókkal és oktatókkal készített interjúk képezik, amelyekben az adatközlők saját és mások⁶ nyelvhasználatára, illetve annak bizonyos sajátosságaira vonatkozó reflexiókat fogalmaznak meg.

³ TÁTRAI, *i.m.*; TOLCSVAI NAGY Gábor, *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Bp., Osiris, 2013.

⁴ TÁTRAI, *i.m.*, 100–125.

⁵ Elizabeth MERTZ, Yonathan YOVEL, *Metalinguistic Awareness = Cognition and Pragmatics*, eds. Dominiek SANDRA, Jan-Ola ÖSTMAN, Jef VERSCHUEREN, Amsterdam /Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2009, 250–271.

⁶ „Mások” alatt egyrészt azon diskurzusok szereplői értendők, akikkel az adatközlő közvetlenül interakcióba kerül, másrészt pedig azon diskurzusok résztvevői, amelyeket az adatközlő csupán kívülállóként figyel meg.

Dolgozatom metapragmatika-értelmezése szerint, ha a gyakorlati térben történő evaluációhoz reflexivitás társul, akkor maga a reflexió már a mentális térben történik. Ez a mentális térben történő reflexív nyelvhasználat jelenti tulajdonképpen a metapragmatika tárgyát.⁷ Értelmezésemben az is metadiskurzusnak tekinthető, amikor az adatközlő úgy fogalmaz meg reflexiókat a nyelvi szimbólumok alkalmazásba vételéről, hogy azt nem a saját megnyilatkozása mentén teszi, hanem más beszélő nyelvi tevékenysége alapján. A mentális térben történő reflexivitás ugyanis nemcsak az aktuálisan folyó diskurzushoz társulhat, hanem más diskurzusokhoz is, ami tulajdonképpen a gyakorlati terek különbözőségének lehetőségét jelenti.

Elemzésem szempontjából ugyanakkor az is kulcsfontosságú, hogy ezen reflexív viszonyulás által előhívódnak, illetve egyfajta értékítélettel társulnak a megnyilatkozóban azok a sémák, amelyek az ő megnyilatkozásait is alakítják, így az adatközlő végső soron nem tesz mást, mint a saját maga által alkalmazásba vett mintákra referál, amelyek szociokulturálisan meghatározottak, és annak a szociokulturális praxisnak⁸ a részeként értelmezhetők, amelyben a diszkurzív tevékenység zajlik. Annak ellenére ugyanis, hogy beszélhetünk bizonyos sémákról, be kell látnunk, hogy azok diskurzusonként újrakonstruálódnak, újraértelmeződnek – mintegy a kontextualizáció⁹ részeként –, és az adatközlők éppen emiatt tudnak ezekkel a mintákkal kapcsolatban metanyelvi reflexióiknak hangot adni.

Az interjúk mindezek alapján tehát metadiskurzusoknak tekinthetők, azaz olyan diskurzusoknak, amelyekben a beszélők arra reflektálnak, hogy a nyelvhasználatot milyen társadalmi és kulturális minták befolyásolják, és hogy a diskurzusban részt vevők mennyire felelnek meg ezeknek a mintáknak.¹⁰

Ebben a reflexív magatartásban ragadható meg a metapragmatikai tudatosság, vagyis az a reflexív gondolkodás, amely a nyelvhasználatra vonatkozik, illetve arra, hogy az egyes nyelvi viselkedések milyen meghatározott mintákat követnek. A metapragmatikai tudatosságban megnyilvánuló reflexív gondolkodás ugyanakkor a diskurzusban résztvevők által létrehozott társas és társadalmi

⁷ Dániel Z. KÁDÁR, Michael HAUGH, *Understanding Politeness*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, 73–80, 181–206.

⁸ TÁTRAI, *i.m.*, 25–67.

⁹ A kontextualizációt Tátrai Szilárd (TÁTRAI, *i.m.*, 63–67.) meghatározása alapján a kontextus létrehozásának folyamatként értelmezem, amely a kontextus diszkurzív tevékenység során való létrejöttét jelenti, így ezáltal magába foglalja a kontextusról kialakított elképzelések pontosítását, illetve módosítását is.

¹⁰ KÁDÁR, HAUGH, *i.m.*, 181–206.

jelentésekre is vonatkozik.¹¹ A metapragmatikai tudatosság illetén értelmezése alapján láthatjuk, hogy a reflexivitás nem csupán az aktuális pragmatikai jelentésre vonatkozhat, hanem az aktuális pragmatikai jelentést mozgósító sémákra is, amelyek minden diskurzus folyamán újraértelmeződnek.

2.2 *Deixis – A társas deixis és az attitűddeixis*

Ha a nyelvhasználatra funkcionális pragmatikai keretben a társas megismerés tevékenységeként tekintünk, akkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nyelvi megismerés másik két alapvető tulajdonságát, az interperszonalitást és a kontextustól való függést sem.¹² Ebből a két tényezőtől ugyanis levezethető, hogy miért éppen a deixis jelenségét választottam metapragmatikai vizsgálatom tárgyául.

Az interperszonalitás azt jelenti, hogy amellet, hogy a világ és mások megismerése érdekében a nyelvi eszközök használatba vételekor képesek vagyunk a közös figyelmi jelenet létrehozására, tehát beszédpartnerünk figyelmét a kontextus valamely elemére irányítani, mindezt úgy vagyunk képesek megtenni, hogy közben személyközi, társas viszonyainkat is alakítjuk.¹³ Ami pedig a kontextust illeti: funkcionális kognitív megközelítésben a kontextus magában foglalja mind a diskurzus résztvevőit, mind pedig azok fizikai, társas és mentális világát, tehát valamennyi háttérismeretet, ami a referenciális jelenet feldolgozásához, valamint a nyelvi szimbólumok használatba vételéhez szükséges.¹⁴

Mindez pedig elvezet a deixis fogalmához: „a deixis nyelvi művelet, amely a diskurzus értelmezésébe bevonja a résztvevők fizikai és társas világát, vagyis azokat a kontextuális ismereteket, amelyek a beszédesemény tér- és időbeli, valamint személyközi viszonyainak feldolgozásából származnak”.¹⁵ Mindezek alapján tehát beszélhetünk tér- és idődeixisről, társas deixisről, illetőleg diskurzusdeixisről.¹⁶ Dolgozatom témája ezek közül alapvetően a társas deixis kérdésköréhez tartozik.

¹¹ Uo. 181–206.

¹² Uo.; TÁTRAI Szilárd, *Funkcionális pragmatika és kognitív nyelvészet*, MNy, 109(2013), 197–204.

¹³ Vö. TÁTRAI, *Bevezetés...*, i.m., 25–67.; TOLCSVAI NAGY, i.m., 133–139.

¹⁴ TÁTRAI, *Bevezetés...*, i.m., 25–67.; LACZKÓ Krisztina, TÁTRAI Szilárd, *A metapragmatikai tudatosság jelzései a számítógép közvetítette társalgási narratívákban*, *Beszédkutatás*, 23(2015), 120–132.

¹⁵ TÁTRAI, *Bevezetés...*, i.m., 127.

¹⁶ Vö. TÁTRAI, *Bevezetés...*, i.m., 126–150.; JEF VERSCHUEREN, *Understanding Pragmatics*, London /New York, Edward Arnold /Oxford University Press, 1999, 18–22.

A társas deixis kifejezőeszközei azon nyelvi elemek, amelyek a beszéd-esemény résztvevői között meglévő személyközi viszonyokra utalnak. Ezek a Domonkosi Ágnes¹⁷ terminológiájában szereplő *beszédpartnerre utaló nyelvi elemekkel* azonosíthatók.

A társas deixis kifejezőeszközeinek egy sajátos csoportját képezi az attitűddeixis,¹⁸ amely a diskurzusban részt vevő szereplők közötti viszonyok kifejezésére alkalmas eszközöket jelenti. Ezek feltárják a megnyilatkozók közötti társadalmi távolságot, a társas hierarchiában megragadható alá- és fölérendeltségi viszonyokat, illetőleg az egyenrangúságot, valamint használatukból következtethetünk egyes társadalmi és társas jelentésekre.¹⁹

Az attitűddeixis körébe tartoznak a dolgozatomban vizsgált tegező és nem tegező formák. Ezen nyelvi elemek metapragmatikai vizsgálatát azért tartom relevánsnak, mert az egyetemi hallgató és oktató között létrejövő diskurzusok esetén világosan meghatározható, hogy a szereplők oktatói vagy hallgatói identitással²⁰ lépnek-e interakcióba. Ezeket az identitásokat pedig az interakció során folyamatosan újrakonstruálódó, azaz újraértelmeződő, illetve specifikálódó tényezőkként értelmezem.

Ugyanakkor ezek a diskurzusok az attitűddeixis kifejezőeszközinek változatos előfordulását irányozzák elő, így alkalmassá válnak annak tanulmányozására.

3. Módszer

A kutatás során interjúk módszert alkalmaztam. Az irányított interjúkban előre megkonstruált rövid szituációk kapcsán feltett kérdésekkel kívántam az egyes tegező, illetve nem tegező formák használatára vonatkozó oktatói és hallgatói viszonyulásokat feltárni.

Adatközlőimnek öt szituációra kellett reflektálniuk, amelyeket aszerint választottam ki, hogy a bennük előforduló attitűddeixis tekintetében az adott szerepviszonyok lehetőleg minél változatosabb társas attitűdöket irányozzanak elő, így adva lehetőséget adatközlőimnek a metapragmatikai tudatosság különböző motiváltságú működtetésére.

¹⁷ DOMONKOSI Ágnes, *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, 2002.

¹⁸ VERSCHUEREN, *i.m.*, 18–22.

¹⁹ TÁTRAI, *Funkcionális pragmatika...*, *i.m.*, 126–150.

²⁰ Az identitást Petykó Márton (PETYKÓ, *i.m.*, 276–281.) nyomán résztvevői szerepként értelmezem, amely szerep a résztvevők elméjében a diskurzus mentális feldolgozásának eredményeként jön létre, és ezáltal a résztvevők egy-egy gyakorlatközösség tagjaként értelmezik önmagukat, illetve másokat.

Ezáltal adatközlőimnek elő kellett hívnium azokat a szociokulturálisan meghatározott sémákat, amelyekről elméleti bevezetőmben már szót ejtettem, és az interjúk során létrejövő metadiskurzusokban az általuk minden egyes szituáció kapcsán előhívott aktuális kontextusnak megfelelően az adatközlőknek újra és újra értelmezésbe kellett venniük ezeket a sémákat, hogy mindezen tudásukat újrakonstruálva adjanak hangot attitűdjüknek, amely attitűd ennek megfelelően nem statikusként és determináltként értelmezendő.

Kvalitatív vizsgálatom során összesen kilenc hallgatóval és kilenc oktatóval készítettem interjút. Az adatközlők kiválasztásakor a hallgatók esetében²¹ ügyeltem arra, hogy az interjúalanyok minél változatosabb képet mutassanak tanulmányaik tekintetében, az oktatók esetében²² pedig arra, hogy az adatközlők minél szélesebb életkori skálát képviseljenek. Az így elkészült interjúk hanganyagát rögzítettem, majd ezekből lejegyzést készítettem.

4. Eredmények

Dolgozatom központi részét jelen fejezet képezi, amelyben az előre megkonstruált szituációk kapcsán született metadiskurzusok részletes elemzése kap helyet. Az öt tematikus alfejezetben először bemutatom az öt szituációt, amelyekre az adatközlőknek az interjú során reflektálniuk kellett, majd ezt követik elemző megállapításaim, amelyeket hallgatói, illetve oktatói interjúkból választott példák mentén rendszerezek, bemutatva rajtuk a legjellemzőbb metanyelvi reflexiókat. Ezt követően a konkrét példáktól elrugaszkodva nagyobb kitekintést lehetővé tevő elemző megállapításokat is teszek.

²¹ A hallgatók kiválasztásakor az elsődleges szempont természetesen az volt, hogy az illető az interjú elkészítésekor rendelkezzen hallgatói jogviszonnyal. Emellett törekedtem arra, hogy adatközlőim között közel azonos legyen a nemek aránya (öt férfi és négy nő). Ugyanakkor figyelembe vettem egy olyan szempontot is, hogy adatközlőim tanulmányaikat tekintve minél változatosabb képet mutassanak (három bölcsész, három természettudós, egy társadalomtudós, egy informatikus és egy bölcsészeti, illetve természettudományi szakpárral rendelkező osztatlan tanárképzésben résztvevő hallgató). Utóbbi szempontomnak az előbb elkészült hallgatói interjúk tapasztalatai alapján nem volt jelentősége, így ezt az irányelvet már elhanyagoltam az oktató adatközlők kiválasztásában.

²² Az oktatók kiválasztásakor az elsődleges szempontom az volt, hogy az adatközlő státusztól függetlenül tartson egyetemi órát. Fontosnak tartottam ugyanakkor, hogy a kiválasztott oktatók életkora minél szélesebb skálát írjon le (27–69 év), hogy így a kor független változójának a jelentőségre vonatkozó adatokat is kaphassak. Valamint szempont volt még, hogy – a hallgatói interjúkkal minél nagyobb összhangban – lehetőleg mindkét nem képviseltesse magát (hat férfi és három nő).

4.1. Első szituáció – A tegeződés felajánlása

H²³: Jó napot kívánok!

O: Jó napot! ... De most, hogy Ön már doktorandusz, lassan kollégák leszünk, úgyhogy mostantól tegeződjünk.

H: Rendben. Köszönöm... Akkor Tanárnő el tudná ... mármint el tudnád mondani a véleményed a kutatási tervemről?

Az attitűddeixis tehát a beszédhelyzet személyközi viszonyainak feltárásából származó információkat fejezi ki. Ezt jól szemlélteti első szituációm, amely során a diskurzusban részt vevő személyek közötti társas viszony megváltozásáról van szó, ami egyúttal a tegező és nem tegező viszony megváltozásával is együtt jár.

- (1) 12²⁴ H8²⁵: A tanárnő életkora szerintem igazából bármilyen lehet, mert bárki felajánlhatja, hogy tegeződjenek.

Az (1) hallgatói interjúrészletben az adatközlő arra referál, hogy ki kinek ajánlhatja fel a tegeződést, és ezt az életkorral kapcsolatos konvenciókkal hozza összefüggésbe, amely konvenciók valójában szociokulturálisan meghatározott viselkedési minták. Ezen metadiskurzusban az adatközlő rámutat arra, hogy ezeket a sémákat az életkor motiválhatja, ugyanis azt fejt ki, hogy a tegeződés felajánlása független az életkortól, mert „bárki felajánlhatja, hogy tegeződjenek”. Annak ellenére tehát, hogy ő ebben a szituációban nem tulajdonít szerepet

²³ A 4. fejezet alfejezeteinek elején azt az öt előre megkonstruált szituációt rögzítettem, amelyeket adatközlőim ugyanebben a formában megkaptak, majd elolvasásuk után válaszoltak interjúvezetői kérdéseimre. A fordulók elején lévő jelölések jelentése: H: hallgató, O: oktató.

²⁴ Lejegyzési rendszeremet Boronkai Dóra javaslatai (BORONKAI Dóra, *Bevezetés a társalgáselemzésbe*, Bp., Ad Librum Kft., 2009.) alapján állítottam össze. Az idézett részletekben az elől lévő, félkövérrel szedett szám az aktuális interjú azon fordulójának számát jelöli, amelyben az idézett megnyilatkozás elhangzott. Ezt követi a megnyilatkozás elején egy kód, amelyben az O, illetve H betű azt jelzi, hogy az adott részlet oktatói vagy hallgatói interjúból származik, majd a kód másik összetevője egy szám, amely pedig az aktuális oktatói vagy hallgatói interjú száma. A normál betűstílussal szedett rész a konkrét nyelvi adat, kettősponttal az elnyújtott fonémákat jelöltem, melynek hosszúsága alapján ;, :: és ::: jelöléseket használtam. A (.) jellel a szünetet jelzem, amelynek hosszúsága alapján (.), (..) és (...) jelöléseket különböztettem meg. A nagykapitális részek a nagyobb nyomatékkkal kiejtett részeket jelölik. Kettős zárójellel a metanyelvi elemeket jeleztem: például ((nevet)). Az elkülönülő szintaktikai egységeket a könynyebb olvashatóság érdekében vesszővel és ponttal választottam el, amikor pedig az adatközlő megismételte az interjúvezetőtől kapott szituáció egy részletét, ezt idézőjellel jelöltem, szintén a könnyebb értelmezhetőség miatt.

²⁵ H8: tizenkilenc éves hallgatónő.

az életkornak, rámutat arra, hogy a kor lehetne az attitűddeixis kifejezőeszközének megválasztását befolyásoló tényező.

Más adatközlők ugyanakkor azt fejtették ki, hogy a tegeződés felajánlásakor (a személyközi viszonyok megváltozásának nyelvi megjelenítésekor) fontos szerepe van a beszélők életkorának, ugyanis eszerint az elképzelés szerint egy fiatal oktató esetében az életkor tekintetében a beszélők között kisebb a távolság, ami pedig a közelebbi viszonyt feltételező tegeződés felajánlásához vezethet. Ezek alapján tehát a tegeződés a beszélők közötti kisebb társadalmi távolság megjelenítésére alkalmas, míg a nem tegezés nagyobb távolságot feltételez. Ezt a nézetet azért fontos itt rögzíteni, mert később valamennyi interjúban ennek mentén fogalmazódtak meg a metanyelvi reflexiók.

(2) 21 IV²⁶: Ühüm. Neked is nehézséget okoz?

22 H8: Van, amikor igen. Főleg amikor nem mondta, hogy tegezzük, vagy nem biztos, hogy mondta, hogy tegezzük, és nagyon fiatal, és akkor nem igazán leheteldönteni.

A (2) hallgatói interjúból vett példa még jobban szemlélteti az életkorra és az ehhez kötődő sémákra, viselkedési mintákra vonatkozó felvetéseimet, itt ugyanis az adatközlő azt fejt ki, hogy az életkor alapján konstruálódnak meg azok a minták, szabályszerűségek, amelyek a beszélők közötti szerepviszonyok kifejezését szolgálják. A részlet emellett arra is rámutat, hogy az életkor és a hierarchiában elfoglalt hely játssza a legnagyobb szerepet az attitűddeixis megfelelő eszközének a kiválasztásában, és ezek közül az egyik felülírhatja a másikat, ám arra vonatkozóan nincsenek stabil elképzelései, hogy melyik minta alapján kell kiválasztania a nyelvi eszközt.

Az oktatói interjúkban határozottabb elképzeléseket figyelhettem meg azokat a mintákat, társadalmilag meghatározott szabályszerűségeket illetően, amelyek az attitűddeixis megválasztásában adatközlőim számára irányelvként szolgálnak.

(3) 8 O6²⁷: A doktoranduszlet az hoz egy ilyen változást a kommunikációban. [...]

10 O6: Hát azt látom, hogy a hogy nő a (.) az, aki felajánlja a tegeződést, és ezzel kapcsolatban nekem vannak tapasztalataim, hogy ő: (.) férfi kollégák, férfi professzorok ő: nem ajánlották ezt fel nekem, mert ő: mint kiderült,

²⁶ IV: interjúvezető.

²⁷ O6: harminckét éves oktatónő.

úgy gondolják, hogy a kollégák között már a nőnek kell ezt a lépést megtennie, mert különben ő ö: vétenek a szabályok ellen.

11 IV: Tehát akkor abban az esetben is, amikor még doktorandusz az illető, de nő, akkor ő ajánlja fel a tegezést?

12 O6: Így van.

A (3) példában a harminckét éves oktatónő arról beszél, hogy a társadalom egészében elfogadott séma felülírja a társas hierarchia általam vizsgált speciális esetét, tehát az oktató-hallgató közötti alá-fölérendeltségi viszonyt. Tapasztalatai alapján ugyanis minden esetben, hierarchiától függetlenül a nőnek kell felajánlania a tegeződést. Ugyanakkor megfigyelhetjük, hogy a résztvevői szerepvizonyok megváltozását ezen adatközlő sokkal erőteljesebbnek érzékelté, valójában a kommunikációs, illetve hierarchiás viszonyok kiegyenlítődéseként, így ennek megfelelően hozott felszínre egy másik nyelvi mintát. Ezt támasztja alá, hogy a választott interjúrészletben központi szerepe van a „kolléga” szónak, amely jelentéséből fakadóan is egyenrangúságot sugall.

Ugyanakkor – ezzel a felfogással szemben – az oktatók metadiskurzusaiban is uralkodott az a nézet, amely szerint a társas hierarchiában megjelenő alá-fölérendeltségi viszonyoknak megfelelően az oktatónak kell felajánlania a tegeződést még abban az esetben is, ha az oktató férfi, a hallgató pedig nő.

4.2. Második szituáció – A hallgató tegezi az oktatót

O: A szeminárium teljesítésének a feltétele az órákon való részvétel, maximum három hiányzás megengedett a félév során.

H: Tehát most azt akarod mondani, hogy már a mai órát is eszerint kezeljük?

O: Igen...

H: Akkor körbeküldenéd a jelenléti ívet, mert nem lennék túl boldog, ha valamit elkavarnál, és a végén még mára is beírnál hiányzónak.

A második szituációban egy olyan viszonyt kívántam ábrázolni oktató és hallgató között, amikor a hallgató tegezi az oktatót, az viszont szándékosan nem derül ki a szituációból, hogy az oktató tegező vagy nem tegező formával él-e a hallgató irányában.

Ezzel a szituációval kapcsolatosan meglehetősen egybehangzó hallgatói és oktatói reflexiók kerültek felszínre, abban ugyanis minden adatközlő egyetértett, hogy a hallgató „udvariatlanul”, nem a szituációnak megfelelő módon nyilvánul meg.

- (4) 26 H7²⁸: Hát az első benyomás az az, hogy a tanár-diák viszonyba furcsa, hogy végig tegeznek egymást. És öö: a diák az egy kicsit m: udvariatlanul beszél.

A (4) példában az adatközlő a vizsgált attitűddeixissel kapcsolatban megfogalmazza, hogy számára a hallgató részéről „furcsa” a tegezés az oktató felé, ami arra a nézetre enged következtetni, hogy az oktató és hallgató közötti társas hierarchiából fakadó távolságot nyelvileg is explicitté kell tenni, mégpedig olyan módon, hogy a más interjúrészekben bizalmasabbnak minősített tegező forma helyett a beszélők közötti nagyobb távolságot előírányzó nem tegező formákat kell előnyben részesíteni.

- (5) 60 H5²⁹: [...] De szerintem elsőre azért azért nem nagyon illik letegezni egy tanárt.

A metapragmatikai tudatosság hasonló irányú megnyilvánulását láthatjuk az (5) példában is, amelyben az adatközlő azt fejt ki, hogy a sémának megfelelően a hallgató attitűdjének, illetve az ezt megjelenítő nyelvi formának alapvetően nagyobb távolságtartást kellene leképeznie, egészen addig, amíg a társas hierarchiában magasabban álló személy végre nem hajt valamely, ennek a távolságnak a dekonstruálására irányuló beszédaktust, például a tegeződés felajánlását.

Ez a szituáció hasonló reflexiókat váltott ki a többi hallgatóból is. Eltérés abban volt tapasztalható, hogy az adatközlők milyen mértékben érzékelték erősnek azt a mintát, hogy a hallgatónak prototipikus esetben nem tegező formával kell utalnia oktató beszédpartnerére. Ugyanakkor a hallgatók eltérő mértékben tartották elképzelhetőnek, hogy az oktatónak a fiatal, nagyjából a hallgatókéval megegyező kora miatt egy másik minta lép életbe, amely szerint az életkor felülírja a társas hierarchiában betöltött helyet, és ezért a tegező forma a szituációnak megfelelő attitűddeixisnek minősül.

- (6) 40 O4³⁰: (..) A diák részéről azt gyanítom, hogy hogy fiú (.) tehát valahogy a hölgyeket valahogy mindig udvariasabbnak könyvelem el ((nevet)) nem tudom miért. Tehát lehet, hogy fiú. A tanár IS (.) inkább, tehát hogy azt gondolom, hogy e egy ilyen szintű ö ö hogy úgy mondjam, ha ennyit enged meg magának a a hallgató, azt gondolom, hogy férfi tanárral áll szemben, és fiatal ez a férfi tanár is.

²⁸ H7: huszonhárom éves férfi hallgató.

²⁹ H5: húszéves hallgatónő.

³⁰ O4: negyvennyolc éves férfi oktató.

41 IV: Ühüm. Miért fiatal a férfi tanár?

42 O4: Mert azt (.) úgy érzem, hogy ez a bizonyos tegeződés inkább a fiatalabbgenerációhoz tartozó tanárookra jellemző.

Ebben az oktatói interjúrészletben a hallgatói interjúkhoz képest nem a társas hierarchiára visszavezethető metanyelvi reflexiókat fogalmaz meg az adatközlő, hanem az életkor és a nem mentén különíti el a tegezéshez és nem tegezéshez kapcsolódó attitűdöket. Az interjúalany ugyanis az oktató életkorával hozza összefüggésbe a tegező forma használatát, hiszen a 42. fordulóban az az ideológia fogalmazódik meg, amely szerint a tegezés a „fiatalabb” oktatók, míg a nem tegezés az idősebb generációhoz tartozó oktatók sajátos nyelvhasználati jegyei közé tartozik. A beszélők közötti távolság egyik fontos összetevője tehát az életkori távolság. Ez a nézet több oktatói metadiskurzusban felszínre került.

4.3. Harmadik szituáció – A nem tegező formák kölcsönös használata

H: Meg tudná mondani, hol talállok a testreprezentációval kapcsolatos szakirodalmat?

O: Épp sietek, most túl hosszú lenne elmagyarázni. Tudja mit, inkább írjon nekem egy e-mailt erről a kérdésről, majd abban válaszolok.

H: Rendben van, köszönöm... És akkor el tudná mondani, hogy milyen e-mail címre írhatok?

A harmadik szituáció kapcsán az oktató-hallgató szerepviszonyban az adatközlők által prototipikusnak minősített attitűddeixisre láthatunk példát, ez a kölcsönös magázódás. Ennek prototípusként való értelmezését szemlélteti a (7) hallgatói interjúból származó példa.

(7) 58 H7: [...] Tehát hogy általában bármilyen fiatal az oktató, úgy magázni szoktuk.

(8) 65 H8: Hát szerintem igen, mert annak ajánlod fel, hogy tegeződjetek, akivel úgy mindennapi kapcsolatban vagytok.

A (8) példában ezzel szemben a megnyilatkozók közötti távolságra vonatkozó reflexiót fejt ki az adatközlő, amely nem is feltétlenül kötődik szorosan az általam vizsgált gyakorlatközösség nyelvhasználatához, annál szélesebb hatókörre mutat. Ennek megfelelően azonban a metadiskurzus létrehozója az oktató-hallgató közötti kommunikációra is érvényesnek tartja. Ebben a megnyilatkozásban ugyanis az a nyelvi ideológia implikálódik, amely szerint a nagyobb társadalmi

vagy hierarchiabeli távolság a nem tegezést vonja maga után, és ebből arra következtethetünk, hogy ennek ellentétéként a kisebb távolság, a „mindennapi kapcsolat” a tegező formák használatával jár együtt. Lényegében ugyanígy működött a metapragmatikai tudatosság a többi hallgatói, valamint oktatói interjú esetében is, ezért ennél az attitűddeixis szempontjából prototipikus szituációnál nem emelek ki külön oktatói interjúrészt.

4.4. Negyedik szituáció – A tetszikelés

O: *Nem tudom... Ezt így látják? Vagy ha ezen itt állítok, akkor úgy jobb valamivel?* (a fényerősség helyett a hangerőn állít a laptopján)

H: *Rosszat tetszett átállítani...*

O: *Tessék? Bocsánat, hogy mondja? Nem hallom.*

H: *Hogy a hangerőt tetszett átállítani a fény helyett.*

O: *Ja, jól van... Hát köszönöm... Úgy látszik, ezt megint elcseszttem...*

A negyedik szituációban a nem tegező formák egy sajátos, személytelen szerkezettel történő kifejezésére, a tetszikelésre látunk példát, amely elkerülhetővé teszi a beszédpartnerre való explicit utalást. Ebben az esetben a szituáció megalkotásához egy egyetemi előadáson valóban elhangzott párbeszédet választottam, amelyet az eredeti nyelvi formák pontos megtartásával emeltem be a kutatás anyagába. Ezzel magyarázható, hogy miért hagytam benne az oktató utolsó megszólalásában az *elcseszttem* szót, jelen dolgozatomnak azonban nem tárgya az ennek kapcsán született reflexiók elemzése.

Az interjúk alapján az a kép rajzolódott ki, hogy a vizsgált nyelvhasználói csoport a tetszikelést az idősebb generációba tartozó oktatók megjelölésére alkalmazott nyelvi elemnek minősíti, egyes adatközlők azonban kifejtették, hogy még az idősek felé sem alkalmaznák ezt a formát, mert a gyerekek nyelvhasználati jegyének tartják. Az oktató nemére vonatkozóan már nem mondható el, hogy ilyen egységes vélekedések alakultak ki, összességében azonban az állapítható meg, hogy a nemnek nem tulajdonítanak szerepet a tetszikelés kapcsán.

- (9) 150 H2³¹: *Én nem feltétlenül alkalmaz alkalmaznám, szerintem az egyes szám harmadik személyű sima á ö hogy „a hangerőt állította át a fény helyett”, szerintem az is megfelelő, de ez csak egy úgymond extra pozitívum.*

³¹ H2: tizenkilenc éves férfi hallgató.

A (9) példa két, a tetszikelésre vonatkozó attitűdöt is reprezentál. Ezek közül az egyik, hogy a tetszikelés helyett a társas hierarchiából adódó távolság és tiszteletadás nyelvi megjelenítésére „megfelelő” az egyes szám harmadik személyű forma használata, tehát a nem tegezés prototipikus kifejezőeszköze. A másik nézet szerint a férfi adatközlő „extra pozitívumnak”, mint ahogyan az interjú más részeiből kiderül, az udvariasság egyik megnyilvánulási formájának tartja a tetszikelést, amelyet az adott szituációban nem alkalmazna, de más esetben, például egy kérdés megfogalmazásakor ő is a nem tegezésnek ehhez a formájához fordulna.

Ezzel az attitűddel kapcsolatosan fontosnak tartom kiemelni, hogy hallgató adatközlőim között egy kivétellel az összes férfi adatközlőnél hasonlóan működött a metapragmatikai tudatosság abban a tekintetben, hogy a tetszikelést egy különösen udvarias nem tegező formulának minősítették. Ezzel ellentétben az összes női adatközlő kerülendőnek, illetve kényszerűnek minősítette a tetszikelést függetlenül a beszédpartner nemétől és életkorától.

A valóban elhangzott diskurzus eredeti résztvevői, tehát egy húszéves hallgató-nő és egy harmincas éveie elején járó férfi oktató nemére és életkorára irányuló reflexiók tekintetében pedig jellemző volt, hogy nőtt azoknak az adatközlőknek a száma, akik elleneztek a tetszikelést, ahogyan a (10) példában is látható.

(10) 146 H6³²: Egy harmincéves férfi oktatónak nem mondom azt, hogy „rossz-szat tetszett”.

Ezek szerint tehát a nemnek és az életkornak nagy szerepe van a beszélők közötti távolság mértékének az alakulásában és ezek alapján a nem tegező alakok közötti választásban.

(11) 100 O8³³: Ühüm. (...) Hát n én egy nálam tíz évvel idősebb oktatót nem annyira tetszikelnék.

102 O8: Tehát a: a a tetszikelés az feltétlenül egy nagyobb korkülönbséget feltételezne. Ö::: m: tehát i ilyen szempontból nem helyénvaló a szó-választás.

103 IV: Ühüm. És hogyha fiú lenne? (.) Mint ahogyan először elképzelte.

104 O8: Egy fiú egy férfi oktatóval?

105 IV: Igen.

106 O8: Akkor meg pláne nem. Tehát „elnézést, tanár úr, rosszat állított át”, ennyi.

³² H6: tizennyolc éves férfi hallgató.

³³ O8: huszonhét éves oktatónő.

Az oktatói interjúkból választott (11) példa az imént elmondottakat összegzi, ugyanis az adatközlő előbb azt fejt ki, hogy a tetszikelés mindenképpen nagy korkülönbséget feltételez, a nők részéről pedig kifejezetten kerülendőnek tartja ezt a nem tegező formát, különösen akkor, ha kis életkorkülönbség áll fenn a beszélők között, akik emellett ellentétes neműek is.

Az oktatói interjúkról emellett összességében az mondható el, hogy a meta-diskurzusokban sokkal gyakoribb volt az elítélő attitűd megnyilvánulása a tetszikelés kapcsán. Egyedül egy férfi adatközlő volt hasonló vélekedésen, mint a megkérdezett férfi hallgatók majdnem mindegyike, akiknek a reflexiói azt az ideológiát implikálták, amely szerint a tetszikelés egy bevett udvariassági formula, amelynek használata a beszélők közötti, hierarchiából fakadó távolság miatt adott esetben indokolt lehet.

4.5. Ötödik szituáció – A „csendőrpertu”

O: *Mit gondolsz, szerinted milyen hibákat követtél el a szemináriumi dolgozatban?*

H: *Nem is tudom... Ön szerint sokat hibáztam?*

O: *Ne érts félre, nem azért kérdezem, mert rosszul sikerült. De akkor felteszem máshogy a kérdést: te hányasra értékelnéd a dolgozatod?*

H: *Hát... azt hiszem, a négyest megérdemlem. Tanár úr hányast adott nekem?*

Végül az ötödik szituációban a tegezés- és nem tegezés használatának azt az esetét vizsgáltam, amikor egyenlőtlen kommunikációs helyzet alakul ki amiatt, hogy az oktató tegezi a hallgatót, míg a hallgató magázza az oktatót. A hallgatói metadiskurzusokban alapvetően kétféle attitűd fogalmazódott meg ezen szituáció kapcsán.

(12)121 **H8:** *Hát ő: a diák ugye magázza a tanárt, de: a tanár tegezi a diákot, ami nekem elég fura, mert hogyha ő tegezi, akkor szerintem fel kéne hogy ajánlja, hogy a diák is tegezhesse őt vagy vagy ne tegezze, mert ez így nem nem elég tisz nem ad elég tiszteletet szerintem.*

Az egyik vélekedést szemlélteti a (12) példa, amelyben a hallgatónő azt fejt ki, hogy a társas hierarchiában előírányzott alá-fölé rendeltségi viszony, illetve a beszélők közötti távolság ellenére meg kellene nyilvánulnia a kölcsönös tiszteletadásnak. Ez az ő felfogásának megfelelően azt jelenti, hogy a hierarchiában magasabban álló oktátónak vagy valamely nem tegező forma használata által kellene kiegyenlítetté tenni a kommunikáló felek közötti viszonyt, vagy pedig

az első szituáció kapcsán elmondott sémák mentén fel kellene ajánlania a kölcsönös tegeződést. A tegező- és nem tegező formák kiegyenlített használatát tehát ezen nézet szerint a nyelvi tiszteletadás kifejezőeszköze.

Születtek azonban arra vonatkozó elgondolások is, hogy a kiegyenlítetlen kommunikációs helyzet a beszélők közötti hierarchiabeli távolság miatt természetes, ebből kifolyólag nem is bántó az oktató részéről az, hogy nem törekszik a szerepviszonyok kiegyenlítésére, attitűdje, és ennek megfelelően a tegező forma választása nem a tisztelet hiányából fakad. Ezt szemlélteti a (13) példa.

- (13) 120 H5: Ez már számomra egy kicsit így természetesebbnek tűnik egy ilyen kommunikációs forma. Egy diák ő:: magázza a tanárt, a tanár meg a diákot tegezi.

Egyes elsőéves adatközlők a középiskolára, illetve az azzal kapcsolatos, viszonylag friss élményekre hivatkozva indokolták ezt a vélekedésüket, saját bevallásuk szerint ugyanis ezek a tapasztalatok hatással voltak metanyelvi reflexióikra.

Az oktatói interjúk kapcsán összességében azt kell leszögezni, hogy nem figyelhető meg az imént tárgyalt kétféle attitűd (a kiegyenlítetlen kommunikációs viszonyokat elítélő, illetve helybenhagyó attitűd) megjelenése, egy kivételével ugyanis minden metadiskurzusban az hangzott el, hogy a szociokulturális, társadalmi szabályszerűségeknek megfelelően az oktató felelőssége lenne, hogy a beszélők közötti kiegyenlített szerepviszonyokra törekedjen a hierarchiából adódó egyenlőtlenségek ellenére is. Ezt a legtöbbet azzal támasztották alá, hogy a kölcsönös tiszteletadásnak az oktató és a hallgató közötti kommunikáció alapvető vonásának kell lennie. Ezt szemlélteti a (14) példa.

- (14) 120 O4: [...] az kiderül ugyebár a beszél a tanár úr ((nevet)) így van, férfi.

Így van. Hát ha a hallgató ő hölgy, akkor az súlyosbítja a helyzetét a tanárnak, hogy őt letegezi. Ha fiú, akkor ugye hát ő: kiválthat ilyet, hogy hát még egyszer hangsúlyozom ez a tanári attitűd alapállástól függ, hogy most ő tegeződik, csendőrpertut tart, mer ezt hívják csendőrpertunak, vagy pedig tartja a formákat. Ha egy hölgygel szembe teszi, akkor az súlyosbító tényező.

121IV: Ühüm. És milyen életkorú lehet ez az oktató, hogy tegezi? Vagy ez az egyáltalán

122O4: Igen, tehát abból, hogy a diák magázza, abból arra következtettek, hogy idősebb életkorú. Mert hogyha fiatal lenne talán, akkor könnyebben hárítani a hallgató, vagy viszonzóná, vagy kialakulna a tegeződés,

ez az a tipikus tényleg a jó terminus a csendőrpertu, hogy a nagytekintélyű, idős ő sebb ő: így áll hozzá, hogy ilyen lekezelő módon. Ezt ezt lekezelő dolognak tartom.

Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ebben az esetben az adott nyelvi minta követését az adatközlő a szereplők nemével és életkorával hozza összefüggésbe: először ugyanis egy olyan ideológiának ad hangot, amely szerint a nőkhoz a társadalmi szabályszerűségekkel összhangban nyelvileg is udvariasabban kell viszonyulni. Ennek megnyilvánulása pedig esetünkben az lenne, hogy a kommunikációs viszonyokat egyenlővé kellene tenni, figyelmen kívül hagyva a hierarchiából fakadó egyenlőtlenségeket.

Az idézett interjúrészlet kapcsán továbbá fontos kiemelni azt a fogalmat, amely szinte minden oktatói interjúban előkerült ezen szerepviszonyok és attitűd kapcsán. Ez a kifejezés a „csendőrpertu”, amelynek az idézett részben az adatközlő pontos „definícióját” is megadja. A „terminus”, valamint a szituáció kapcsán előkerülő nézet pedig az, hogy az ehhez hasonló egyenlőtlen kommunikációs helyzetekben a tegező formát használó magasabb életkora és tekintélye eredményezi az attitűddeixis beszélőnként eltérő kifejezőeszközeinek alkalmazását.

5. Összegzés, kitekintés

Dolgozatomban funkcionális pragmatikai keretbe ágyazottan vizsgáltam az egyetemi oktató és hallgató kommunikációjában konstruálódó tegező és nem tegező formákat, amelyek a társas deixis körébe tartozó attitűddeixisként funkcionálnak. Kutatásomról ugyanakkor elmondható, hogy metapragmatikai jellegű, hiszen elemzéseim alapját egyetemi hallgatókkal és oktatókkal készített irányított interjúk képezik, amelyekben metapragmatikai tudatosságukat működtetve fogalmazzák meg az adatközlők az általam vizsgált nyelvi műveletekre vonatkozó reflexióikat.

A dolgozat központi kérdésfelvetése az volt, hogy az attitűddeixis kifejezőeszközeinek használatára vonatkozó sémák, amelyek szociokulturálisan meghatározottak, hogyan módosulnak, illetve konstruálódnak, értelmeződnek újra a metadiskurzusokban.

Összegzésként az eredményekről az mondható el, hogy olyan hallgatói és oktatói attitűdökre világítanak rá, amelyek egyrészt jól megragadható, sémákat előhívó tényezők, a nem és az életkor alapján különülnek el, másrészt pedig a társas, illetve társadalmi hierarchia alá-fölé rendeltségi viszonyaira vezethetők vissza, így tehát szélesebb hatókörű társadalmi konvenciókra,

szabályszerűségekre is engednek rávilágítani. Ugyanakkor elemzésem azt is hangsúlyozni kívánja, hogy ezek a konvenciók és szabályszerűségek a kontextualizáció során dinamikusan újraértelmeződnek, alkalmazásba kerülnek, illetve módosulnak.

Jelen dolgozat távlati célja, hogy kiindulópontot, valamint elemzési, tájékozási szempontokat nyújtson egy későbbi kutatáshoz, amely specifikusabban képes vizsgálni az oktató és hallgató részvételével létrejövő diskurzusokban a tegezés és nem tegezés problémakörét, illetve az attitűddeixis más kifejezőeszközeinek használatát.

Kutatásom tehát rámutat arra, hogy az attitűddeixis kifejezőeszközei közé tartozó tegező és nem tegező formák metapragmatikai vizsgálat tárgyává tehető, mégpedig olyan diskurzusokban is, amelyek előre meghatározott résztvevői szerepek mentén jönnek létre. Ennek megfelelően pedig hasonló vizsgálatok folytathatók más, szintén jól körülhatárolható diszkurzív szerepvizonyok mentén a tegezés, nem tegezés, valamint a nyelvi tiszteletadás más megnyilvánulási formáinak kapcsán.

Bibliográfia

- BORONKAI Dóra, *Bevezetés a társalgáselemzésbe*, Bp., Ad Librum Kft., 2009.
- DOMONKOSI Ágnes, *Megszólítások és beszédpartnerre utaló elemek nyelvhasználatunkban*, Debrecen, Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, 2002.
- PENelope ECKERT, Saly McCONNEL-GINET, *Think Practically and Look Locally: Language and Gender as Community-Based Practice*, *Annual Review of Anthropology*, 1992, 461–490.
- Dániel Z. Kádár, Michael HAUGH, *Understandig Politeness*, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- LACZKÓ Krisztina, TÁTRAi Szilárd, *A metapragmatikai tudatosság jelzései a számítógép közvetítette társalgási narratívákban*, *Beszédkutatás*, 23(2015), 120–132.
- Elizabeth MERTZ, Yonathan YOVEL, *Metalinguistic Awareness = Cognition and Pragmatics*, eds. Dominiek SANDRA, Jan-Ola ÖSTMAN, Jef VERSCHUEREN, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, 2009, 250–271.
- PETYKÓ Márton, *Az internetes troll mint identitás kialakítása politikai blogok diskurzusaiban*, MNy, 137(2013), 274–313.

TÁTRAI Szilárd, *Bevezetés a pragmatikába: Funkcionális kognitív megközelítés*, Bp., Tinta, 2011.

TÁTRAI Szilárd, *Funkcionális pragmatika és kognitív nyelvészet*, MNy, 109(2003), 197–204.

TOLCSVAI NAGY Gábor, *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*, Bp., Osiris, 2013.

Jef VERSCHUEREN, *Understanding Pragmatics*, London – New York, Edward Arnold – Oxford University Press, 1999.